

Моторигіна М. Г., здобувач
кафедри кримінального процесу

*Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого
м. Харків, Україна*

ПОНЯТТЯ ТА ОЗНАКИ СТОРОНИ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Тривалий час у кримінальній процесуальній теорії існували розбіжності при визначенні кола органів та осіб, які приймають участь у кримінальному провадженні. У радянські часи вченими найчастіше використовувалися терміни «суб'єкти кримінального процесу», «суб'єкти кримінально-процесуальної діяльності», «учасники процесу», а поняття «сторона» найчастіше пов'язувалося з цивільно-процесуальним правом.

У кримінальному судочинстві УРСР до прийняття КПК УРСР (1960 р.) термін «сторона» вживався для визначення деяких учасників судочинства. До них належали: підсудний, його законний представник і захисник, державний обвинувач (прокурор або слідчий), потерпілий у справах приватного обвинувачення, цивільний позивач та їх представники (п. 5 ст. 24 КПК УРСР, затвердженого ЦВК УРСР 20.07.1927 р.) [1].

У КПК 1960 р. термін «сторони» також використовувався для позначення певного кола учасників. У п. 4 ст. 16-1 КПК 1960 р. зазначалося, що прокурор, підсудний, його захисник чи законний представник, потерпілий, цивільний позивач, цивільний відповідач та їх представники беруть участь у судовому засіданні як сторони і користуються рівними правами та свободою у наданні доказів, їх дослідженні та доведенні їх переконливості перед судом. Проте визначення цього поняття законодавець не надавав [2].

Чинний КПК запровадив термінологію «сторони кримінального провадження», проте не закріпив визначення цього поняття, зазначивши лише, що сторони кримінального провадження – це з боку обвинувачення: слідчий, керівник органу досудового розслідування, прокурор, а також потерпілий, його представник та законний представник у випадках, установлених цим Кодексом; з боку захисту: підозрюваний, обвинувачений (підсудний), засуджений, виправданий, особа, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або вирішувалося питання про їх застосування, їхні захисники та законні представники.

Наведене законодавче унормування чітко вказує на існування сторін у кримінальному провадженні, а також визначає вичерпний перелік учасників, які відносяться до сторони захисту та сторони обвинувачення, проте не містить визначення цього терміну.

Між тим, кримінальні процесуальні кодекси деяких країн, які приймали їх порівняно нещодавно, закріпили визначення поняття «сторони». Наприклад, у КПК Російської Федерації (далі – РФ) зазначено, що сторони – це учасники кримінального судочинства, які виконують на основі змагальності функцію обвинувачення (кримінального переслідування) або захисту від обвинувачення (ч. 45 ст. 5 КПК РФ) [3].

Схожі визначення надаються у кримінальних процесуальних кодексах інших держав. Зокрема, КПК Азербайджанської Республіки під сторонами розуміє учасників кримінального процесу, які в кримінальному судочинстві здійснюють обвинувачення чи захист на основі принципів змагальності та рівноправності [4]; КПК Республіки Молдова вказує, що сторона процесу – це особи, які виконують під час кримінального судочинства функції обвинувачення чи захисту на основі рівноправності та принципу змагальності [5], а КПК Республіки Таджикистан сторони визначив як учасників судового розгляду, які здійснюють в судовому процесі на засадах змагальності та рівноправності підтримку обвинувачення чи захист від обвинувачення [6].

У державах із більш зрілим кримінальним процесуальним законодавством (наприклад, Франція, Німеччина) визначення поняття сторін кримінального провадження відсутні й досі [7; 8].

У тлумачному словнику зазначено, що «сторона» - це особа, група осіб, організація і т. ін., що протиставляється у певному відношенні іншій особі, групі осіб, організації тощо [9, с. 1397]. Із смислового змісту цього терміна випливає, що одна група осіб має інтерес, протилежний поглядам іншої групи осіб.

У сторін обвинувачення та захисту різні процесуальні інтереси, які виражаються у прагненні досягти різних цілей. Інтерес сторони захисту зумовлений бажанням зняти з обвинуваченого підозру у скоєнні інкримінованого криміна-

льного правопорушення в повному обсязі або частково та звести до мінімуму несприятливі наслідки вчиненого діяння, що виражається у притягненні до відповідальності.

Сторона обвинувачення прагне довести законність і обґрунтованість висуного нею обвинувачення та домогтися призначення винуватому справедливо-го покарання. При цьому слід звернути увагу на подвійну природу інтересу сторони обвинувачення, що представляється державним органом в особі прокурора: з одного боку він заінтересований у викритті винного, з іншого – створює належні умови учасникам кримінального провадження, перш за все обвинуваченому, для вільного розпорядження та захисту своїх інтересів.

Виходить, що одними з перших ознак, які характеризують сторони кримінального провадження, є наявність протилежних процесуальних інтересів, а також юридична заінтересованість у результатах кримінального провадження.

В юридичній науці була висловлена слушна думка, згідно з якою крім процесуального інтересу сторону кримінального провадження характеризує володіння рівною з іншою стороною сукупністю прав в частині доказування висновків, що здійснюють цей інтерес [10, с. 96]. Тобто наступною характерною для сторін ознакою є наділення їх рівними процесуальними правами, тобто їх рівноправність.

Говорячи про рівноправність, мається на увазі не фактична рівноправність, а тільки процесуальна, яка означає рівність процесуальних засобів, завдяки яким сторони відстоюють свою позицію у кримінальному провадженні. Рівноправність сторін повинна передбачати рівні можливості вільно представляти свої права, свободу у наданні своїх доказів і рівність засобів, за допомогою яких ведеться доказування.

Ця вимога дотримана у КПК, у ч. 2 ст. 22 якого зазначено, що сторони кримінального провадження мають рівні права на збирання та подання до суду речей, документів, інших доказів, клопотань, скарг, а також на реалізацію інших передбачених КПК процесуальних прав.

Крім того, рівноправність означає рівне ставлення суду і до сторони обвинувачення, і до сторони захисту. Чинним законодавством передбачено, що суд, зберігаючи об'єктивність і неупередженість, створює всі необхідні умови для реалізації сторонами їхніх процесуальних прав та виконання процесуальних обов'язків (ч. 6 ст. 22 КПК).

Рівні процесуальні можливості сторін кримінального провадження означають, що кожен, хто є стороною, повинен мати рівну можливість представляти свої інтереси у провадженні. ЄСПЛ називає таку активну участь у провадженні як обвинувача, так і обвинуваченого «змагальним» процесом, право на який має кожен у зв'язку з принципом рівних сторін у процесі [11, с. 63].

Наступною характерною ознакою сторони у кримінальному провадженні, на нашу думку, є виконання нею певної процесуальної функції. Необхідність виділення такого поняття, як кримінальна процесуальна функція, викликана відмінністю інтересів і цілей осіб, які беруть участь у змагальному кримінальному судочинстві. Їх діяльність утворює різні напрямки, що не збігаються між собою, але взаємопов'язані та взаємообумовлені. Виділення даних напрямків у змагальному кримінальному провадженні надзвичайно важливо. Діяльність

суб'єктів кримінального процесу, що належать до різних напрямків, не може перетинатися, збігатися або поєднуватися. Відступ від цього правила чреватий тим, що порушується баланс рівноваги, обов'язковий для змагальної діяльності. Відповідно до ч. 3 ст. 22 КПК під час кримінального провадження функції державного обвинувачення, захисту та судового розгляду не можуть покладатися на один і той самий орган чи службу особу.

Учасники, що належать до тієї чи іншої сторони, мають різний обсяг прав і обов'язків у кримінальному провадженні, проте вони об'єднані єдиною метою та виконанням єдиної процесуальної функції.

Отже, характерними ознаками сторін у кримінальному провадженні, на наше переконання, є: 1) наявність протилежних інтересів у сторін; 2) наділення їх рівними процесуальними правами під час судового провадження; 3) юридична заінтересованість у результатах кримінального провадження; 4) виконання певної процесуальної функції; 5) учасник, визначений КПК. Виходячи з цього, сторона - це заінтересовані в результаті кримінального провадження учасники, передбачені КПК, які на основі змагальності та рівноправності здійснюють або функцію обвинувачення, або функцію захисту.

Література:

1. Кримінально-процесуальний кодекс УРСР [Текст]. - Київ : Політвидав УРСР, 1950. - 148 с.
2. Кримінально-процесуальний кодекс Української РСР : від 28 груд. 1960 р. // Відомості Верховної Ради УРСР. - 1961. - № 2. - Ст. 15.
3. Уголовно-процесуальный кодекс Российской Федерации права [Электронный ресурс] : от 18 дек. 2001 г. № 174-ФЗ // Электронный фонд правовой и нормативно-технической информации. - Режим доступа : <http://docs.cntd.ru/document/upk-rf>. - Загл. с экрана.
4. Уголовно-процесуальный кодекс Азербайджанской Республики [Электронный ресурс] : от 14 июля 2000 г. № 907-ПГ // Уголовные кодексы мира. - Режим доступа: <http://ugolovnykodeks.ru/2011/11/ugolovno-processualnyj-kodeks-azerbajdzhanskoj-respubliki/#more-32>. - Загл. с экрана.
5. Уголовно-процесуальный кодекс Республики Молдова [Электронный ресурс] : от 14 марта 2003 г. № 122-XV. // Уголовные кодексы мира. - Режим доступа : <http://ugolovnykodeks.ru/category/ugolovno-processualnyj-kodeks-respubliki-moldova/>. - Загл. с экрана.
6. Уголовно-процесуальный кодекс Республики Таджикистан [Электронный ресурс] : от 3 дек. 2009 г. № 564 // Уголовные кодексы мира. - Режим доступа : <http://ugolovnykodeks.ru/category/ugolovno-processualnyj-kodeks-respubliki-tadzhikistan/>. - Загл. с экрана.
7. Уголовно-процесуальный кодекс Франции 1958 года : с изм. и доп. на 1 янв. 1966 г. / под ред. В. И. Каминской ; пер. с фр. С. В. Боботова. - М. : Прогресс, 1967. - 323 с.
8. Уголовно-процесуальный кодекс Федеративной Республики Германии : с изм. и доп. 1 янв. 1993 г. / пер. с нем., предисл. Б. А. Филимонов. - М. : Манускрипт, 1994. - 204 с.

9. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і доповн.) / голов. Ред. В.Т. Бусел. – К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.
10. Савицкий В.М. Государственный обвинитель в суде. – М.: Наука, 1971. – 343 с.
11. Шуличенко А. А. О гарантиях прав обвиняемого по уголовно-процессуальному законодательству [Текст] / А. А. Шуличенко // Вестник Московского университета. Сер. 11: Право. – 2005. – 4. – С. 55-65